
METODICA PREDĂRII LIMBILOR

CÎTEVA PROBLEME DE SINTAXĂ

— pe marginea temei de gramatică dată la examenul de admitere
în școala medie în sesiunea din iulie 1957 —

DE

MARIA I. GABREA și GH. N. DRAGOMIRESCU

În ultima vreme, la examenul de admitere în ciclul mediu sau învățământul superior, s-au dat ca teme de analiză gramaticală texte care au depășit priceperea candidaților — pentru că textele au fost alese fără un discernământ serios, uitându-se că problemele de gramatică, pe text, prezintă diferite grade de complexitate care trebuie bine delimitate. Alegerea uneori arbitrară a textelor date la diferite examene, pe diferite trepte de învățământ : în ciclul 5—7, la examenul de admitere în clasa a VIII-a, în clasele medii, denotă că, în genere, cadrele didactice de specialitate admit în fapt eroarea regretabilă, care se oglindește în planul de învățământ, că elevii noștri ajung să cunoască în clasa a VII-a toată gramatica limbii române. În realitate, cunoștințele de gramatică generală și mai ales cele privitoare la gramatica destul de complicată a limbii române nu se pot epuiza nici în facultate.

În cele ce urmează vom discuta structura extrem de complicată a textului de limbă dat la examenul de admitere în clasa a VIII-a din iulie 1957 și, pe marginea acestui text, vom încerca să clarificăm câteva probleme de sintaxă de ordine curentă în învățarea gramaticii limbii române. Va fi vorba de :

— construcțiile (expresiile) verbale impersonale și propoziția subiectivă ;

— funcția de regent a gerunziului și

— sintaxa lui *decît*, care are valori morfologice și funcții sintactice care nu sînt încă cunoscute.

*

Tema de gramatică dată, în sesiunea iulie 1957, la examenul de admitere în clasa a VIII-a, cuprinde construcții sintactice nestudiate în manualele școlare, iar unele nici în alte tratate. Dificultățile acestui text au constituit așadar probleme ce nu puteau fi rezolvate, în general, de candidați, prin folosirea cunoștințelor la nivelul manualelor existente. Așa se explică frecvența unor greșeli chiar la elevii cei mai buni.

Dăm textul :

I-ar fi fost lui Jder — cu mult mai ușor — să-și închipuie că două femei cu neamuri în țara leșească, văzînd că stau în primejdie, ori din partea lui Vodă, ori din partea hoardei, nu au nimic alt mai grabnic de făcut decît să se puie la adăpost dincolo de hotar, în republică. (M. Sadoveanu — Frații Jderi).

I. SINTAXA PROPOZIȚIEI

1. Prima chestiune de rezolvat a fost sublinierea predicatelor și analiza primului predicat : *ar fi fost mai ușor*. O astfel de construcție cu valoare impersonală nu se găsește tratată în manuale la capitolul *Predicatul*, iar Gramatica Academiei R.P.R. lasă problema nelămurită, deoarece în vol. II, p. 70, se analizează predicatul *e lesne* din propoziția *e lesne a vorbi ... ca predicat verbal* exprimat printr-o expresie *unipersonală*, pe cînd în vol. *Limba romînă*, p. 199, se analizează predicatul *e greu* din fraza *E greu să arunci cu noroi în obrazul cuiva ca predicat nominal* exprimat printr-o expresie *impersonală*. Din punct de vedere morfologic și sintactic, cele două construcții : *e lesne* și *e greu* sînt identice — prima urmată de un infinitiv cu funcția de subiect, a doua urmată de un conjunctiv cu funcția de subordonată subiectivă. Totuși analiza lor este contradictorie. Remarcăm de asemenea că în nici unul din exemple nu se analizează structura predicatului, ci se arată prin ce se exprimă subiectul lui. Dar rămîne problema : construcțiile verbale impersonale *e lesne* și *e greu* sînt predicate verbale sau nominale ? Pe de altă parte, *ușor*, *lesne*, *greu*, care alcătuiesc predicatul, sînt adjective — cum au spus cei mai mulți dintre elevi — sau adverbe ?

Acest fel de predicate nu se analizează nici în lucrarea *Limba romînă contemporană* a acad. Iorgu Iordan, care vorbește numai de cele similare și anume de cele ce exprimă fenomene din natură : *e frig*, *e cald*, *e frumos*. Se subliniază lipsa subiectului din aceste construcții, întrucît în structura lor verbul are funcția de copulă, iar substantivul sau adjectivul are funcția de predicat ; de altfel, din cauza sensului, ele nu pot avea subiect nici în afară de structura lor.

Ezitare în clasificarea acestui predicat s-a observat în lucrările candidaților. Unii elevi l-au considerat predicat verbal, alții — nominal. Chiar elevi buni au considerat cuvîntul *ușor* ca un adjectiv. Este limpede

însă că în această construcție verbală impersonală nu avem adjectiv, ci adverb : *e ușor, e greu, e rău, e bine*. Prezența, în această serie de exemple, a adverbului *bine* — ca antonim al lui *rău* în aceeași construcție — ne lămurește problema. Mulți au considerat predicatul ca fiind verbal, simțind probabil că subiectului logic *lui Jder* nu i se atribuie o însușire, ci o acțiune : *i-ar fi fost ușor lui Jder să-și închipuie* înseamnă de fapt : *ar fi putut să-și închipuie*. În felul acesta, mergînd pe linia studiului profesorului Nedioglu (v. *Limba Romînă*, IV, 5, p. 65) am putea considera predicatul ca unul „verbal-nominal”.

În legătură cu propoziția subiectivă, problema predicatelor exprimate printr-o construcție („expresie”) impersonală trebuie lămurită, în linii mari, prin următoarea clasificare. Construcțiile verbale impersonale se pot împărți în două categorii :

1. construcții verbale impersonale care exprimă *fenomene din natură* (de temperatură sau lumină) *e cald, e frig, e ziuă, e noapte* etc. și

2. construcții verbale impersonale care exprimă *o judecată de valoare* și care la rîndul lor sînt de două feluri :

a) construcții alcătuite numai din verbul *a fi* și un adverb sau adjectiv cu funcție adverbială : *e bine, e rău, e frumos, e potrivit, e adevărat* etc. și

b) construcții în care, pe lângă verbul *a fi* și elementul adverbial care dă sensul verbal construcției, mai intră și pronumele personal aton în cazul dativ, ca subiect logic al construcției verbale impersonale : *mi-e greu, mi-e ușor* etc. (Acestea sînt foarte puține).

Construcțiile verbale de la punctul 2 — adică toate cele care exprimă o judecată de valoare — cer după ele totdeauna o propoziție subiectivă sau un subiect exprimat printr-un infinitiv sau supin, cu distincția că cele de la subdiviziunea *b* au în același timp, pe lângă subiectul gramatical, și un subiect logic (pronumele personal în dativ) — fapt care produce unora dintre elevi greutăți de analiză.

2. A doua chestiune de rezolvat a fost predicatul *au de făcut*, care este exprimat printr-o formă verbală perifrastică cu sensul de acțiune verbală necesară, adică avem de-a face cu verbul *a face* cu sens iusiv. Acest predicat a constituit deci încă o greutate serioasă în analiza textului.

II. SINTAXA FRAZEI

1. Propoziția *subordonată subiectivă* cerută de o construcție verbală impersonală și introdusă prin conjuncțiile *că* și *să* nu este tratată în manualul de clasa a VI-a — a VII-a (ed. 1956), unde se prezintă numai aceea care se introduce prin pronumele interogativ-relativ *care, cine, ce* și este cerută de un predicat personal.

2. Problema *completivei gerunziului* — în exemplul nostru :... *văzînd că stau în primejdie ori din partea lui Vodă, ori din partea hoardei* ... Această problemă nu este tratată în mod special în manuale, deoarece se presupune că la predarea propoziției complete, ca la orice subordonată care determină verbul, profesorul va face mențiunea că verbul regent poate fi atît la mod personal, cît și la mod impersonal. Cu toate acestea, greșeala de a se lua gerunziul împreună cu completiva care-l determină, ca un tot inseparabil căruia i se atribuie rolul gerunziului, este foarte frecventă la elevi și se pare că ea se leagă de o greșeală de predare. Cei mai mulți elevi au analizat *văzînd că stau în primejdie* ca o subordonată cauzală, temporală etc. Astfel, la o comisie a examenului, un număr de 151 de elevi au făcut această greșeală, care a persistat la elevi foarte buni. Impresia că această interpretare se datorește unei greșeli de predare este motivată de faptul că frecvența în limba romînă a acestei construcții face imposibilă ipoteza că elevii n-au mai întîlnit-o în analizele lor, dar mai ales de următoarea împrejurare. La o lucrare de control dată de raionul T. Vladimirescu în 1955, cercetîndu-se modul de corectare a lucrărilor, s-a observat că mulți profesori au considerat ca justă luarea gerunziului împreună cu completiva. În următoarea frază : *Ședeam într-o amiază culcat la umbra unei răchiți, crezîndu-mă că sînt un Robinson Crusoe și așteptînd să apară după copaci o ceată de sălbatici, cînd zării deodată figura lui Porojan* (V. Alecsandri — Vasile Porojan) — elevii au considerat crezîndu-mă că-s Robinson Crusoe și așteptînd să apară o ceată de sălbatici propoziții circumstanțiale de mod.

La o discuție izolată asupra subiectului din iulie 1957 s-a afirmat chiar părerea că gerunziul plus conjuncția *că* imediat următoare poate fi considerat o locuțiune conjuncțională, în felul lui *fiindcă*. Dacă semanticismul ne-ar îngădui, uneori (foarte rar și cu oarecare indulgență) o asemenea interpretare, în schimb analiza sintactică ne interzice categoric acest punct de vedere. În conjuncția *fiindcă* gerunziul „fiind” are o valoare cu totul abstractă ; este o simplă unealtă gramaticală. Acest lucru nu se poate petrece cu orice gerunziu, mai ales cînd acesta reprezintă un verb cu conținut concret, peste al cărui înțeles nu se poate trece. De cele mai multe ori, deși este un mod impersonal, verbul respectiv are un subiect al lui, altul decît al completei, care face limpede propoziția din care gerunziul provine prin contragere : *Văzînd eu de la o vreme că nu mai încetează cu jafurile mi-am luat inima în dinți...* (I. Creangă — Moș Ion Roată și Vodă Cuza) ; *Văzînd ea că nu dau răspuns de nicăeri, lasă toate la pămînt...* (I. Creangă — Amintiri) ; *Văzînd profesorul că purtam plete, a poruncit unuia din școlari să ne tundă...* (I. Creangă — Amintiri). Gerunziul poate fi urmat de mai multe determinări : *Am auzit spunîndu-se în biserică la noi că pomul care nu face roade se taie și în foc se aruncă*

(I. Creangă — *Amintiri*); *Apoi când se înseră se culcă pe pat cu fața pe perete dînd a-nțelege nurori-sa că are s-o privegheze* (I. Creangă — *Soacă cu trei nurori*).

Dacă uneori înțelesul gerunziului se poate contopi cu al complementivei: *Văzînd că plouă, mi-am luat umbrela*, putîndu-se echivala, logic gramatical, cu *Fiindcă ploua etc.*, de cele mai multe ori acest lucru nu este posibil: *Oamenii săriră care încotro crezînd că-i foc sau că ne taie căminele* (I. Creangă — *Amintiri*). În această frază, noi nu înțelegem că oamenii săreau *fiindcă era foc* ci *fiindcă credeau că e foc*.

Uneori completiva gerunziului se găsește în raport de coordonare cu un complement direct al gerunziului: *Văzînd noi că ne iau oamenii peste picior și pe moș Luca tulburat din cale afară ne acoperim peste tot cu un fol* (I. Creangă — *Amintiri*).

Analiza greșită a completivei gerunziului reflectă un ecou puternic și persistent al greșitei definiții a propoziției principale care se menționează chiar și în unul din ultimele manuale școlare — manualul pentru clasa a V-a, de Clara Chiosa și Miciora Ionescu Maria Eliza: *Propoziția care are un înțeles deplin se numește principală*. Pentru a da principalei „înțeles deplin” se taie uneori din ea ceea ce incomodează, adică gerunziul. Astfel în fraza: *Văzînd că nu dau răspuns de nicăieri lasă toate la pămînt* (I. Creangă — *Amintiri*). . . . *lasă toate la pămînt* are înțeles deplin, dar . . . *lasă toate la pămînt văzînd* nu are înțeles deplin, pentru că are nevoie de o completare. Așadar se înlătură gerunziul, principală rămîne *lasă toate la pămînt*, iar subordonata, *Văzînd că nu dau răspuns de nicăieri*. Dacă principală nu este propoziția care are „înțeles deplin”, ci aceea care din punct de vedere gramatical, este o propoziție *independentă* avînd în contextul unei fraze, funcția de *regentă*. Ceea ce însemnează că noțiunea de *propoziție principală* implică o calitate corelativă pe care o independentă o are neapărat în raport cu una sau mai multe propoziții *secundare*. Pentru ca să arătăm că noțiunea de „principală” nu se bazează numai pe simplă opoziție dintre *independentă* și *secundară*, ci pe opoziția dintre *independentă supraordonată* și *subordonată ei*, vom da mai jos un tablou în care se vede că principală este o *specie* a independentei și nu invers. Propoziția independentă, definită ca propoziție *ce nu alîrnă de alta*, este de două feluri

I. independenta *prototip* sau *absolută*¹, independenta limitată din punct — adică aceea care poate fi singură scopul unei comunicări²: *Viscolul se întefeste* (Delavrancea—*Sultănica*) și

¹ Cf. Larousse — „proposition absolue”.

² Cf. Gh. N. Dragomirescu, *Sintaxa propozițiilor independente cu privire specială asupra coordonatelor adversative comparate cu subordonata cecesisivă*, Brașov, 1939, p. 11 — 14.

II. independenta situată în contextul unei fraze. Această categorie are o serie de specii printre care se află și propoziția principală, și anume :

1. independenta *inciză* (intercalată) — adică aceea care se intercalează într-o frază oarecare, fie întrerupînd altă propoziție tot independentă, fie urmînd acesteia :

— Mamă, *zise Făt-Frumos*, dumneata tot ești de acum bătrînă (I. Creangă — *Făt-Frumos fiul iepei*).

— Dar tu, măi *Făt-frumos*, cît poți tăie ? *întrebară ceilalți* (I. Creangă, *ibidem*) ;

2. independenta *juxtapusă* (simplă sau copulativă) :

Vorba nu sfîrșea, dorojani venea și se repezea și mi-l răpunea... (Gh. Dem. Teodorescu — *Poezii populare romîne*) ;

3. independenta *inițială* sau *coordonată* într-o frază formată prin coordonare :

Pe culmi întunericul piere, Dar valea e-n nedgra putere a umedei nopți (G. Coșbuc — *Faptul zilei*), și în sfîrșit

4. independenta *supraordonată* sau *principală* — adică aceea care face parte :

a) fie dintr-o frază formată numai prin subordonare :

Cînd gîndește cineva că toate aceste se făcură în vreo doi, trei ani, *se miră* de ceea ce poate românul cînd voiește (C. Negruzzi — *Limba noastră*),

b) fie dintr-o frază formată prin subordonare și coordonare :

Eu nu i-am dat apă cu dulceți și cafea, ca la cucoana primarului, *dar am poftit-o* să șadă (M. Sadoveanu — *Baltagul*).

Exemplele de mai sus definesc propoziția principală sub aspectul ei gramatical, singurul aspect sub care trebuie definită : *independența* și calitatea ei de *regentă* într-o frază. Ea nu trebuie definită din punct de vedere logico-semantic, iar ca să ne convingem de acest adevăr, vom aminti exemplul propoziției principale cu funcție de regentă a unei atributive determinative sau a unei predicative, care nu poate avea „înțeles deplin” decît numai împreună cu subordonata.

Iată o principală care izolată de subordonata ei devine imposibilă din punct de vedere logic (nu corespunde adevărului) : *Cîinele care latră nu mușcă*. Iată alta care — izolată de subordonată — își alterează înțelesul :

Sînt om care iubesc adevărul și, fiindcă-l iubesc, știu să-l caut (I. L. Caragiale — *Atmosferă încărcată*).

De asemenea, în „*Băutura este ce este*” (Creangă), dacă atribuim „înțeles deplin” principalei, i-am denaturat înțelesul — arătînd că *băutura există* — iar propoziția *ce este* își pierde orice raport sintactic cu autedenta.

Aceeași situație „precară” o poate avea, din punct de vedere logico-semantice, o independentă supraordonată — adică principală — și în cazul când ea cuprinde un gerunziu urmat de o completivă a lui. Gerunziul nu trebuie desprins de principală, ci luat cu completiva al cărei regent el este, cu toată sudura puternică, sub raportul logico-semantice, dintre el și completivă și cu tot înțelesul „nedeplin” pe care îl capătă principală făcând din gerunziu o parte de propoziție secundară a ei. Așadar, o frază ca aceasta : *Văzînd că plouă, am rămas în casă* o vom despărți astfel :

1. *am rămas în casă, Văzînd* = principală, și
2. *că plouă* = subordonată completivă directă.

3. *Despre subordonata introdusă cu „decît”*. În manualul de sintaxă pentru clasele VI—VII, ediția 1956, nu se vorbește de subordonatele introduse prin *decît*, deoarece la capitolul respectiv nu se tratează circumstanțiala modală care să corespundă unui complement al comparativului (adjectiv sau adverb) și care nu este tot una cu modala comparativă ce determină acțiunea (verbul) din regentă, confruntînd-o cu altă acțiune : *Gura babei umbla cum umblă melița*. Deși în volumul întii al Gramaticii Academiei R.P.R. se vorbește, în adevăr, atît de adverbul de comparație *decît* cu funcția de prepoziție : *Mai mîndră decît orice stea* — cît și de același adverb cu funcția de conjuncție subordonatoare comparativă : *Decît să iasă omului nume rău, mai bine ochii din cap* (p. 183 și 386) și deși în vol. II (*Sintaxa*, p. 137) se vorbește de un complement circumstanțial de mod comparativ : *Ziua trecu mai repede decît noaptea*, — totuși, la sintaxa frazei, nu se tratează nici o subordonată comparativă introdusă prin *decît*, ci se arată numai cele introduse prin *cum, așa cum, precum, după cum*. *Limba romînă — Fonetică, vocabular, gramatică*, Ed. Acad. R.P.R., p. 242, corectează această inadvertență, trecînd printre circumstanțialele de mod comparative și pe cele introduse prin *decît* : *Dar Prîslea luă buzduganul, îl asvîrli înapoi mai departe decît îl aruncase zmeul*.

Problema însă nu se termină aci, căci uneori propoziția introdusă prin *decît* nu este comparativă, ci altfel, întrucît adverbul *decît* are și altă funcție, și anume de *adverb de restricție*, sinonim al adverbului *numai*, atunci cînd se întrebunțează în frază ca un corelativ al adverbului *nu* sau al pronomelor negative *nimeni, nimic*. Cînd zicem *Nu am decît o dorință* înțelegem *Am numai o dorință* ; sau *Nu sînt decît trei soluții* înseamnă *Sînt numai trei soluții*. Considerăm că în exemple ca cele de mai sus, adverbul restrictiv *decît*, servind la exprimarea unei afirmații prin negație, are o importantă funcție stilistică¹. Tot cu funcție stilistică, adverbul *decît* poate ajuta la exprimarea superlativului, atunci cînd subiectul unui adjectiv predicativ la gradul comparativ este *nimeni* sau *nimic* : Nu-i

¹ Cf. Gh. N. Dragomirescu, *lucr. cit.*, p. 125—127, unde se arată că afirmația prin negație este o tehnică a afirmației hotărîte și nelinoșelnice, cu vădit accent retoric.

nimeni mai nefericit decât mine; Nimic mai trist decât aspectul poporului strivit; nimic mai umilit decât fizionomia boierilor mici, nimic mai grotesc decât îngîmfarea boierilor mari (Alecsandri — Prefața la vol. Teatru, 1876).

Pentru a sublinia deosebirea dintre *decît* comparativ și *decît* restrictiv, vom mai da cîteva exemple :

a) *Comparativ* :

Mai fericit erai de o mie de ori să paști porcii la Gogeașca Veche, Isaie, decât să mai fi ajuns și zilele acestea (I. Creangă — Amintiri); Atunci cu toatele știind că mai ușor ar putea căpăta cineva lapte de la o vacă stearpă, decât să se îndatorească o fată alintată și leneșă, au lăsat-o să-și urmeze drumul (I. Creangă — Fata moșului și fata babei).

b) *Restrictiv* :

Că n-are-n lume bun și drag decât pe mine (G. Coșbuc — Rugămintea din urmă). În acest exemplu — în care *decît* corelativ cu *nu* este echivalentul lui *numai* — pe mine nu mai este un complement al comparativului, ci un complement direct foarte accentuat. Alt exemplu: N-au avut decât cu ochiul ori cu mîna semn a face și Apusul își împinse toate neamurile-ncoace (M. Eminescu — Scrisoarea a III-a). Complementele „cu ochiul”, „cu mîna” nu sînt, iarăși, complemente comparative, ci instrumentale foarte accentuate.

Aceeași funcție restrictivă o are *decît* și în fraza: *Alta nu-i de făcut decât să înșomoltăcim motanul ista al nostru cu niște petice...* (I. Creangă — Stan Pășitul). Propoziția introdusă cu *decît* nu este o comparativă, ci o subiectivă. Ce „e de făcut”? — *Numai să înșomoltăcim motanul...* Cu acest exemplu am ajuns la o construcție similară cu cea de la examenul de admitere :

...nu au nimic alt mai grabnic de făcut decât să se puie la adăpost...
Ce „au de făcut”? — *Să se puie la adăpost* — o completivă puternic subliniată, întărită și prin ideea superlativului subînțeles grație corelativului *nimic alt*. Adică: *nimic alt mai grabnic decât = cel mai grabnic*¹.

★

Din analizele noastre de mai sus rezultă că elevii nu au putut rezolva problemele de sintaxă puse de textul dat la examen, cu nivelul de cunoștințe de care dispun chiar cei mai bine pregătiți. Cei care au considerat

¹ În frază, *decît* restrictiv poate determina uneori o circumstanțială de loc, de timp de mod, stabilind între propoziția circumstanțială și regentă un raport de cauzalitate „condițională”: Nu plec *decît* (acolo) unde-mi place = Plec numai acolo unde-mi place („Plec dacă-mi place acolo”). De asemenea: *decît* (atunci) cînd — și *decît* (așa) cum — dau circumstanțialelor de timp și de mod sensul de condiție *sine qua non* :

Nu mă pot alina și n-o să fiu fericit cu dînsa, *decît* după ce-o să plătesc aceloră care m-au ars cu dușmănia și deznădejdea (M. Sadoveanu — Mitrea Cocor).

propoziția introdusă prin *decît* propoziție completivă directă au lucrat cu un discernămint surprinzător. Concluzia pe care o desprindem în urma acestei analize este următoarea : pentru că faptele de limbă sînt mult mai complexe decît cele ce se tratează într-o sintaxă simplificată, ca aceea din manualele curente, *ori să se adîncească studiul sintaxei în manualele de ciclul elementar (atîta cît permite nivelul vîrstei elevilor), ori să se aleagă pentru examene texte care să nu cuprindă chestiuni care îi depășesc pe elevi sau sînt încă nerezolvate de specialiști.*